

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ
ҚУРИЛИШИ АКАДЕМИЯСИ

«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви»

*(Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси
тингловчилари учун)*

фани бўйича

ЎҚУВ ДАСТУРИ

Тошкент - 2010

«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» (Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси тингловчилари учун) курси бўйича ўқув дастури, Тошкент: «Академия», 2010.

Тузувчилар: т.ф.н., доц. Давлетов С., б.ф.д., проф. Эргашев А., и.ф.н. Руденко И., қ.х.ф.н. Акрамханов А.

**Такризчилар: и.ф.д., проф. Азизов А.,
қ.х.ф.д., проф. Ибрагимов Н.,**

Ўқув дастури Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси Илмий кенгаши йиғилишида тасдиқланган (баённома № __, «__» август 2010 й.)

Курснинг мақсад ва вазифалари

Жаҳон тараққиётининг ҳозирги босқичида экология билан боғлиқ масалалар, табиат экотизими емирилишининг кенгайиб бориши, биологик хилма-хилликнинг қисқариши, табиий муҳит глобал ўзгаришининг таҳдиди, саноат объектларидаги ҳалокатлар, хўжалик ва бошқа турдаги фаолиятнинг атроф-муҳитга ва аҳоли саломатлигига салбий таъсири дунё ҳамжамиятини ташвишга солиб қўйди. Инсоннинг табиатга таъсири, ўз навбатида, табиатнинг инсониятга акс таъсирини келтириб чиқармоқда. Бунинг оқибатида мураккаб, кўп қиррали ва турли хусусиятли муаммолар юзага келмоқда.

Жумладан, давлат мустақиллигини қўлга киритган Ўзбекистон Республикасига ҳам экологик муаммолар оғир мерос қолди. Бу XX аср давомида шўролар ҳукуматининг ишлаб чиқариш ва табиатдан фойдаланишда экстенсив ёндашишга асосланган ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг оқибатларидир. Иқтисодий вазифаларнинг устунлиги кўп ҳолларда атроф – муҳитни сақлаш тадбирларининг декларатив ва расмийчилигини белгилаб берарди. Узок йиллар давомида ҳукм сурган маъмурий буйруқбозлик тизими табиатни забт этиш стратегиясига йўналтирилган эди. Шунинг учун ҳам республикамизда мустақиллик йилларида асосий эътибор инсон фаолияти, кишилар соғлиғини ҳимоя қилиш учун қулай атроф-муҳит шароитларини таъминлашга қаратилди. Соҳада жуда катта таркибий ўзгаришлар амалга оширилиши натижасида бугунги кунда мамлакатимизда халқаро ҳуқуқ тажрибаларига, замонавий фан, техника ва технологияларга асосланган мукамал экологик хавфсизлик тизими барпо этилган. Ўзбекистон Республикаси миллий хавфсизлигининг бир қисмини ушбу мукамал тизим ташкил этади. Мамлакатимиз экологик сиёсати том маънода алоҳида сиёсий институт сифатида шаклланди. Истиқлолнинг дастлабки кунларидан ҳозирги ва келажак авлод учун тоза табиий муҳитни сақлашга алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Бу борада турли соҳада изланишлар олиб бораётган олимлар ва мутахассислар тадқиқотларининг ўзига хос ҳиссаси бор.

«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» фанининг асосий мақсади Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси тингловчиларида Республикадаги экологик муаммолар ва уларнинг келажакда бартараф қилиш бўйича тўғри қарорлар қабул қилиш усуллари ҳақидаги комплекс тушунча ва кўникмаларни шакллантиришдан иборат. Бунинг учун тингловчилар Ўзбекистондаги табиатдан фойдаланиш жараёнининг экологик, иқтисодий ва юридик жиҳатлари; атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан тўғри фойдаланишни назорат қилиш ҳамда бошқариш билан боғлиқ кенг қамровли жараёнлар, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш устидан бошқарувда раҳбар кадрлар фаолияти билан таништирилади.

Фаннинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат бўлади: табиатдан оқилдона фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммолари, уларни ечишнинг асосий ёндашув ва услубларини ўрганиш; лоқол муаммоларни ечиш бўйича намунали тажрибалар билан таништириш; амалий вазифаларни мустақил ечишнинг тушунча ва кўникмаларини ривожлантириш;

Тингловчиларнинг вазифаларига қуйидагилар қиради: маърузалар тинглаш, суҳбат ва амалий дарсларда фаол қатнашиш; тавсия этилган адабиётлар ва меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатларни, халқаро шартномаларни ҳамда экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги сўнгги илмий натижаларни чуқур ўрганиш; танланган мавзу бўйича ёзма иш (реферат) бажариш ва ҳ.к.

Фаннинг тадқиқот объекти ва ўрганиладиган асосий мавзулар

Фаннинг тадқиқот объекти Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан фойдаланишни бошқариш жараёнлари ҳисобланади.

Курс давомида ўрганиладиган асосий мавзулар қуйидагилардан иборат:

«Табиат-жамият» тизимининг эволюцион ривожланиш тарихи; экология/ атроф-муҳит тушунчаси, унинг таркибий элементлари; табиий ресурслар ва уларнинг классификацияси, Ўзбекистон табиий ресурсларининг умумий шарҳи ва ер-сув ресурсларининг ҳолати; глобал иқлим ўзгаришлари жараёни ва унинг салбий оқибатлари; глобал иқлим ўзгаришига қарши кураш, БМТнинг иқлим ўзгариши бўйича Доиравий конвенцияси мазмун-моҳияти; БМТнинг биохилмаҳилликни сақлаб қолиш бўйича конвенцияси; Чўлланишга қарши кураш бўйича конвенция; БМТнинг Барқарор тараққиёт бўйича концепцияси; Ўзбекистон шароитида иқлим ўзгаришларининг ижтимоий-иқтисодий ҳаётга таъсири ва ундан ҳимояланиш муаммолари; Ўзбекистонда иқлим ўзгаришларининг салбий оқибатларига қарши кураш чора-тадбирлари (Хоразм вилояти мисолида); табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг асосий тушунчалари, бошқарув услублари ва функциялари; табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат органлари тузилмаси; Ўзбекистон Республикасининг экологик сиёсати; экологик вазият; экологик хавф манбалари ва оқибатлари; экологик хавфсизликни таъминлаш; табиий ресурслардан фойдаланганлик учун тўловлар; атроф-муҳитни ифлослантирганлик учун тўловлар; атроф-муҳит ифлосланишидан келадиган иқтисодий талофат тушунчаси; табиатдан фойдаланишнинг иқтисодий механизми (пахтачилик тармоғидаги ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш жараёнларининг занжири таҳлили мисолида); иқтисодий ривожланиш ва экология талаблари; халқ хўжалиги тармоқларининг атроф-муҳитга таъсири; экологик менежментнинг асосий функция ва вазифалари; иқтисодий ва экологик таҳлил; экологик аудит ва халқаро стандартлар; муқобил ва қайта тикланувчи энергия манбалари ҳамда уларнинг имкониятлари; чўлланишга қарши курашда қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш; сув ресурсларини бошқариш; виртуал сув концепцияси, жаҳон тажрибаси; суғориладиган сувни ҳисобга олиш ва нарх белгилаш амалиёти; сув ресурсларини давлатлараро ва тармоқлараро тақсимлашда моделлаштиришнинг роли; қишлоқ хўжалиги ва саноатда сув истеъмоли амалиёти; Орол денгизининг экологик муаммолари, сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш (БМТТДнинг Хоразм вилоятида амалга оширилаётган лойиҳаси мисолида); тупроқ ва экотизим (шўрланиш, эрозия, саҳроланиш ва ерлар деградацияси); деҳқончиликда ресурс тежамкор инновацион технологиялар (БМТТД ва ЗЕФ/ЮНЕСКО лойиҳалари мисолида); табиатдан фойдаланишда географик информацион тизим (ГИС)нинг аҳамияти ва асосий вазифалари; маълумотлар базасини шакллантириш; ер ва сув ресурслари, ўсимлик қатлами ўзгаришларининг мониторинги; уларни ўтказиш қиймати ва истикболи; экологик маданият тушунчаси ва унинг баркамол авлод тарбиясидаги аҳамияти; экологик маданият жамият барқарор тараққиётининг омили сифатида; жамиятнинг экологик маданиятини шакллантиришда маҳаллий ҳокимият органлари фаолиятининг роли ва аҳамияти; ёш авлод вакилларининг экологик маданиятини ривожлантиришда маҳалла, жамоат ва нодавлат ташкилотларининг ўзаро ҳамкорлиги; барча турдаги таълим муассасаларида экологик таълим-тарбияни такомиллаштиришнинг бошқарув ва ташкилий-педагогик асослари ва бошқалар.

Ўқитиш шакллари

Мазкур курс 32 соатга мўлжалланган бўлиб, 12 та мавзудаги маърузаларни қамраб олади. Курс катта ёшдаги кишиларни интерфаол усулларда ўқитиш услуги (тақдимотлар,

хужжатли ва илмий-оммабоп фильмлар намоиши, гуруҳий баҳс-мунозаралар, илмий суҳбатлар, индивидуал ва амалий машғулотлар)га асосаниб олиб борилади.

Ҳар бир маърузанинг матни мустақил иш учун савол ва топшириқлар, шунингдек, тавсия этилаётган адабиётлар рўйхати билан тўлдирилади. Машғулотларнинг айрим турларига қисқача шарҳ бериб ўтамиз.

Маъруза (давомийлиги 80 дақиқа) – бу машғулот турида маъруза мавзуси 50-60 минут давомида ёритилади, 20-30 дақиқада тингловчилар саволларига жавоб берилади.

Суҳбат – бир неча тингловчилар иштирокида ўтказилиб, фикрларнинг хилма-хил бўлиши, улардан энг маъқуллари тингловчиларга сингдиришга ҳаракат қилинади. Суҳбатда тингловчиларга эркин фикр юритиш имконияти яратилади. Суҳбатда икки-уч мутахассис ўқитувчилар қатнашиши мўлжалланган.

Амалий машғулот - кичик гуруҳларда ўтказиш мўлжалланган бўлиб, ҳар бир жавоб бераётган тингловчига эътибор қаратилиш мақсадида ўтказилади. Амалий машғулотда аввалдан берилган саволлар асосида тингловчиларнинг муайян мавзунини ўзлаштирганлик даражаси аниқланади. Бунда мавзуга оид масала ва муаммолар хусусида тингловчиларнинг эркин фикр билдиришига, шароит яратилади.

Жойлардаги (сайёр) амалий машғулот – бу машғулот тури тингловчилар назарий билимларини амалиётда қўллаш мақсадида кўзда тутилган. Унда тингловчилар билимларини амалиётда қандай қўллашлари зарурлиги ҳақида кўникма ҳосил қилинади. Жойлардаги амалий машғулотларни ер - сув ресурсларидан фойдаланишда экологик ва иқтисодий жиҳатдан таркибий ўзгаришларни амалга ошириш бўйича комплекс ишлар амалга оширилаётган ҳудудларда ўтказиш кўзда тутилган.

Курс давомида тингловчиларнинг мавзуларни ўзлаштириш устида **мустақил тайёргарлик** олиб боришларига алоҳида аҳамият берилади. Курс бўйича тингловчилар мустақил тайёргарлик кўриб, реферат тайёрлайдилар. Тайёрланган рефератлар юзасидан ўқитувчи савол-жавоб ўтказиши ва реферат мазмунини ҳамда савол-жавоб натижалари бўйича баҳолайди. Рефератдан ташқари презентация, баҳс-мунозара ва мустақил тайёргарликни баҳолашнинг бошқа усуллари кенг ифода этилади.

Курс белгиланган мавзу (экология, атроф-муҳит) бўйича тингловчиларнинг бошланғич билим даражасини белгилаш ҳамда курсни ўқитиш мазмунини чуқурлиги ва интенсивлигини аниқлаш мақсадида дастлабки (аноним) тест синовларидан бошланади. Курснинг якуни бўйича тингловчиларнинг ўзлаштирган янги билим ва кўникмалари даражасини аниқлаш мақсадида якуний тест синовларини ўтказиш режалаштирилган.

«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» фани бўйича дарс соатлари тақсимоти

№	мавзу	маъруза	суҳбат	амалий машғулот	муст. иш
1	Атроф-муҳит тизимида инсон (кириш маърузаси)	2			2
	Глобал иқлим ўзгариши ва унинг экологик оқибатлари		2		2

2	<p>Табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари.</p> <p>Табиатдан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги давлат ва маҳаллий ҳокимият органлари. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишни бошқаришда раҳбар ходимларнинг роли.</p> <p>Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсати</p>	2		2	
3	Ўзбекистонда экологик хавфсизлик ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари		2		
4	Табиатдан фойдаланиш иқтисодиёти	2			
5	Экологик менежмент	2			2
6	Табиий энергетика ресурсларидан фойдаланиш			2	
7	Сув ресурсларини бошқариш. Виртуал сув концепцияси		2		
	Марказий Осиё сув ресурслари ва экологик муаммолар	2		2	
8	Тупроқ ва экотизим	2			
9	Атроф-муҳит ҳолати мониторингининг замонавий услублари, вазифалари ва аҳамияти		2		
10	Экологик маданиятни шакллантириш жамият барқарор ривожланишининг омили сифатида	2			
	Жами	16	8	6	6

1-мавзу. Атроф-муҳит тизимида инсон (кириш маърузаси)

Жамиятни ривожлантиришда табиий муҳитнинг роли ҳақидаги концепциялар, географик детерминизм ва географик нигилизм. «Табиат-жамият» тизимининг эволюцион ривожланиш тарихи. Аграр, индустриал, техноген босқичлар. Бешинчи босқич ва Барқарор тараққиёт концепцияси. “Рим клуби” ва жаҳон ҳамжамияти томонидан экологик инқирознинг англаб етилиши. БМТнинг атроф-муҳит бўйича дастури (ЮНЕП). Атроф-муҳит ва ривожланиш бўйича халқаро комиссия.

Инсон ва табиатнинг ўзаро таъсири. Икки томонлама таъсир: бир томондан атроф-муҳитнинг инсон ҳаёти ва ишлаб чиқариш ривожига таъсири ва иккинчи томондан хўжалик фаолиятининг табиий муҳитга таъсири. Табиий ресурслардан фойдаланишдаги исрофгарчилик ва атроф-муҳит ифлосланишининг ўсиши. Табиатдан оқилона фойдаланиш. Табиатдан фойдаланиш жараёни.

«Экология» тушунчаси. Экология предмети. Экологиянинг вазифалари. Экологиянинг ижтимоий экология, амалий экология, экологик тиббиёт ва бошқа фан соҳаларига бўлиниши.

Атроф-муҳит ва уни шакллантирувчи элементлар. Географик қобик. Биосфера. Экологик омиллар. Абиотик ва биотик омиллар.

Табиий ресурслар ва улардан фойдаланиш. Қайта тикланувчи ресурслар. Ўзбекистон табиий ресурслари, уларнинг таснифи ва табиий ресурсларни баҳолаш. Табиий ресурсларни муҳофаза қилиш услублари ва чора тадбирлари. Жамиятни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантириш учун хўжалик фаолиятига табиий ресурсларни жалб қилиниши. Ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришда табиий ресурсларнинг ўрни. Табиий ресурсларнинг миллий бойликни шакллантиришдаги роли.

Савол ва топшириқлар

1. Инсон ва табиатнинг ўзаро таъсири тарихий босқичларини санаб беринг.
2. “Барқарор тараққиёт” (sustainable development) концепциясини моҳиятини очиб беринг.
3. БМТнинг атроф-муҳит дастури қачон, қерда ва қандай мақсадда ташкил қилинган?
4. Инсон/ишлаб чиқариш ва атроф муҳитнинг икки томонлама ўзаро таъсирини тушунтириб беринг.
5. “Табиатдан оқилона фойдаланиш” тушунчасини изоҳланг.
6. «Экология» тушунчаси қачон ва ким томонидан муомалага киритилган?
7. Экологиянинг фан сифатидаги вазифаларини санаб беринг.
8. Географик қобик, биосфера нималарни ўзига қамраб олади?
9. Қайси экологик омиллар(тирик ва нотирек табиатга оид)ни биласиз ?
10. Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий тараққиётида табиий ресурсларнинг роли ва аҳамияти.
11. Ресурслар классификацияси.

12. Табиий ресурслардан комплекс фойдаланиш - ишлаб чиқаришнинг регионал ва тармоқ тизимини такомиллаштириш омили сифатида.
13. Табиий ресурсларнинг Ўзбекистон Республикаси миллий иқтисодиётини шакллантиришдаги роли.
14. Табиий ресурсларни баҳолашнинг назарий асослари ва шаклланиш тамойиллари.

1- мустақил иш.

Мустақил ўзлаштириш учун “Жаҳон ҳамжамияти томонидан экологик таҳдидларни англаб етилиши” материали билан танишинг ва қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. «Рим клуби»: ташкил этиш мақсадлари, фаолияти ва умумжаҳон миқёсидаги аҳамияти.
2. Жамият ҳалокатлардан сақланиши ва барқарор ривожланиши учун қайси учта шартга амал қилиши керак?
3. Экологик инқирозни бартараф қилишга ҳисса қўшиши мумкин бўлган, XX асрнинг иккинчи ярмидаги илмий-техник ютуқларни санаб беринг.

2-мустақил иш.

Мустақил ўзлаштириш учун “Барқарор тараққиёт концепцияси” материали билан танишинг ва қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Атроф муҳит ва ривожланиш бўйича Халқаро комиссия қачон ва ким томонидан ташкил қилинган?
2. “Барқарор тараққиёт” концепцияси тамойилларининг (27 та) асосийларини сананг.
3. “XXI аср кун тартиби” ва “ Рио Декларацияси”дан инсоният учун муҳим бўлган 2 та хулосани айтинг.
4. Атроф муҳит ва ривожланиш бўйича халқаро комиссия томонидан белгилаб берилган инсониятнинг стратегик вазифаларини айтинг.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари –Т.: Ўзбекистон, 1998.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ер ости чуқук сувлари ҳосил бўладиган зоналарга республика аҳамиятига эга бўлган алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар мақомини бериш тўғрисида”ги қарори, 2002.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Жамиятнинг сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳасида ислохотларни эркинлаштириш ҳамда чуқурлаштириш, мамлакат хавфсизлигини таъминлаш бўйича дастурларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори, 2006.
4. Анучин В. А. Основы природопользования. — М.: Мысль, 1978. — 252с.

5. Владимиров Е.В. Охрана окружающей среды. –М.: Высшая школа, 1991.
6. Горелов А. А. Экология. Курс лекций. — М.: Изд-во «Центр», 2000. — 240с.
7. Фуломов П.Н. Ўзбекистонда табиатдан фойдаланишнинг географик асослари. –Т.: Университет,1990.
8. Мамедов М.А. Основы экологии. –М.: Мысль,1996.
9. Марказий Осиёда сув ва энергетика ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланиш бўйича ҳамкорликни мустаҳкамлаш. БМТ ЕИК ва БМТнинг Осиё ва Тинч океани учун иқтисодий ва ижтимоий комиссияси (БМТ-ЭСКАТО) қўшма нашри. <http://www.unece.org/speca/energy/trandgrr.pdf>; <http://centrasia.cinech.ru/energy.pdf>.
10. Миланова Е.В., Рябчиков А.М. Использование природных ресурсов и охрана природы. Учебное пособие для ВУЗов. –М.: Высшая школа,1996.
11. Национальный доклад о состоянии окружающей среды ULR: <http://uznature.uz/index1.php?id=110603&lang=ru>
12. Ниғматов А. Экология нима? –Т.: «Турон-Иқбол» нашриёти, 2005,40-бет.
13. Новиков Ю.В. Природа и человек. Москва, Просвещение 1991.
14. ООН, Европейская Экономическая Комиссия, Комитет по экологической политике. Обзор результативности экологической деятельности - Узбекистан. Серия обзоров результативности экологической деятельности, выпуск № 14 – Нью-Йорк и Женева, 2001
15. Оуэн О. С. Охрана природных ресурсов. — М.: Колос, 1977. — 418 с.
16. Рафиқов А.А. Геоэкологик муаммолар. – Т.: Ўқитувчи,1997.
17. Тўхтаев А. «Умумий экология» Т., 2003.
18. Тўхтаев А., Хамидов А. Экология асослари ва табиатни муҳофаза қилиш. –Т.: Ўқитувчи,1994.
19. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 1,2 жилдлар. – Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 2000, 2001.
20. Холмўминов Ж.Т. Ўзбекистон Республикасининг экология ҳуқуқи. –Т.: 2003, 38-бет.
21. Шилов И. А. Экология. — М.: Высшая школа, 2000. — 512 с.
22. Шодиметов Ю. Ижтимоий экологияга кириш.–Т.: Ўзбекистон,1997.
23. <http://www.unece.org/speca/energy/trandgrr.pdf>
24. <http://centrasia.cinech.ru/energy.pdf>

2-мавзу. Глобал иқлим ўзгариши ва унинг экологик оқибатлари

Экологик мувозанатнинг кескин бузилиши ҳақида гувоҳлик берувчи фактик маълумотлар. Иссиқхона эффекти. Глобал иқлим ўзгариши жараёнининг салбий оқибатлари. Глобал иқлим ўзгаришига қарши кураш. Иқлим ўзгариши бўйича халқаро ҳаракат. БМТнинг иқлим ўзгариши соҳасидаги тизимининг фаолияти. БМТнинг Иқлим ўзгариши бўйича Доиравий конвенцияси.

Ўзбекистон шароитида иқлим ўзгаришларининг ижтимоий-иқтисодий ҳаётга таъсири ва ундан ҳимояланиш муаммолари. Ўзбекистон учун иқлим сценарийлари. Ўзбекистон учун иқлим ўзгаришининг салбий оқибатлари. Иқлим ўзгаришининг республика аҳолиси саломатлигига таъсири. Биохилма-хилликка таҳдид. БМТнинг Биологик хилма-хилликни сақлаш бўйича конвенцияси.

Табиий иқлим ўзгаришлари ва уларнинг иқтисодиёт тармоқлари ҳолати, ривожланиши ҳамда аҳолининг ижтимоий ҳаётига таъсири.

Ўзбекистонда иқлим ўзгаришининг салбий оқибатларига қарши кураш чоралари. Чўлланишга қарши кураш бўйича чора-тадбирлар. Суғорма деҳқончиликда сув тежамкорлиги.

Мустақил иш.

Мавзуни мустақил ўзлаштириш мақсадида “Иқлим ўзгаришига мослашиш: Ўзбекистон ва унинг инсонлари” лойиҳаси тақдироти билан танишиш ва муҳокама қилиш.

Савол ва топшириқлар

1. Глобал иқлим ўзгариши жараёнларининг асосий қирраларини тавсифлаб беринг.
2. Глобал иқлим ўзгаришининг салбий оқибатлари ҳақида гапиринг.
3. Глобал иқлим ўзгаришига қарши кураш жараёнларини таҳлил қилинг.
4. БМТнинг Иқлим ўзгариши бўйича Доиравий конвенцияси (1992 й.) ва Киото протоколининг мазмун-моҳиятини айтинг.
5. Иқлим ўзгаришининг Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ҳаётига қандай таъсири бор?
6. Иқлим ўзгаришининг Ўзбекистон учун салбий оқибатлари ҳақида гапиринг.
7. Ўзбекистонда иқлим ўзгаришларининг салбий оқибатларига қарши кураш борасида қандай чора-тадбирлар амалга оширилмоқда?
8. Мамлакатимизда чўлланишга қарши кураш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар ҳақида гапиринг.
9. Суғорма деҳқончиликда қандай қилиб сув тежамкорлигига эришиш мумкин?

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент: “Ўзбекистон”, 1997 й.
2. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсадидир. - Т.: “Ўзбекистон”, 2007.

3. БМТнинг иқлим ўзгариши ҳақидаги Доиравий Конвенцияси (www.climate.uz).
4. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. (<http://www.un.org/russian/document/convents/climate.pdf>).
5. Второе национальное сообщение Республики Узбекистан по рамочной конвенции ООН об изменении климата. Т., 2008.
6. Доклад о развитии человека 2007/2008. Борьба с изменениями климата: человеческая солидарность в разделённом мире. М.: Изд. “Весь Мир”, 2007, - С.6.
7. Иқлим ўзгариши тўғрисида нималарни биламиз? Алмати: Жан, 1999 й, 21-бет
8. Йоханнесбургский саммит - 2002. (www.un.org/russian).
9. Материалы ПМГ ГЭФ. Адаптация к изменению климата: Узбекистан и его люди.
10. Материалы ПМГ ГЭФ. Иқлим ўзгариши ва унга мослашиш масалалари. (<http://www.sgp.uz>).
11. Национальная программа действий по борьбе с опустыниванием в Республике Узбекистан. Т. 1999.
12. Национальный доклад о состоянии окружающей среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан (1988-2007). Т., 2008.
13. Первое национальное сообщение Республики Узбекистан по рамочной конвенции ООН об изменении климата. Т., 1999.
14. Тилавов Т. Сайёравий экологик муаммолар башоратига доир. Экология хабарномаси. 2007 й. 2-сон.
15. <http://www.unfccc.int/>

3-мавзу. Табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари. Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсати

Табиий ресурслардан фойдаланиш устидан бошқарувнинг ҳуқуқий асослари. Атроф муҳитни муҳофаза қилиш - замонавий давлатнинг асосий функцияларидан бири сифатида. Жаҳон мамлакатларида атроф-муҳит муҳофазаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш фаолиятининг асосий йўналишлари.

Табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш устидан бошқарувнинг таянч тушунчалари, асосий функциялари ва услублари. Табиий атроф-муҳитдан оқилона фойдаланиш ва муҳофаза қилиш бўйича меъёрий-ҳуқуқий ва қонун ижодқорлиги. Ташкилий фаолият: режалаштириш, молиялаштириш, лицензиялаш. Табиий атроф-муҳит мониторинги ва табиатни муҳофаза қилиш қонунчилигига риоя қилиш устидан назорат. Табиатдан фойдаланиш устидан бошқарувнинг маъмурий ва иқтисодий услублари.

Табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги давлат органларининг тизими ва таснифи. Атроф-муҳитни муҳофаза қилишни бошқариш борасида маҳаллий ҳокимият органларининг асосий функция ва вазифалари. Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишни рағбатлантириш.

Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсатининг Конституция, қонунчилик, Ўзбекистон Республикаси Миллий хавфсизлик концепцияси, Атроф-муҳит ва барқарор ривожланиш бўйича Рио-Де-Жанейро ва Йоханнесбург Декларациясининг тамойиллари асосида халқаро конвенция ва шартномалардан ҳамда етакчи давлатларнинг қонунчилик соҳасидаги тажрибаларидан келиб чиқадиган республиканинг мажбуриятларини ҳисобга олган ҳолда олиб борилиши.

Атроф-муҳит муҳофазасининг меъёрий-ҳуқуқий асослари. Экология соҳасидаги қонунчиликни такомиллаштириш. Табиий ресурслардан фойдаланиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, экологик хавфсизликни таъминлаш бўйича ягона давлат сиёсатининг амалга оширилиши. Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитасининг асосий вазифалари. Ўзбекистон экологик ҳаракатининг шаклланиши.

Ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларни яхшилаш бўйича устувор ҳаракатлар. Сув ресурсларини бошқаришни такомиллаштириш ва муҳофаза қилиш борасидаги асосий вазифалар. Ер ресурслари ҳолатини яхшилаш ва муҳофаза қилиш бўйича асосий йўналишлар. Шаҳарлар ва аҳоли пунктларидаги атмосфера ҳавосининг ифлосланишини пасайтириш бўйича ишларни ривожлантиришнинг стратегик йўналишлари.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг иштироки. Халқаро конвенцияларда БМТнинг экология, атроф-муҳит ва барқарор ривожланиш соҳасидаги фаолиятининг ҳуқуқий асослари. БМТнинг Иқлим ўзгариши бўйича Доиравий конвенцияси. БМТнинг Биологик хилма-хилликни сақлаш бўйича конвенцияси. БМТнинг Чўлланишга қарши кураш бўйича конвенцияси.

Савол ва топшириқлар

1. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланишни бошқариш деганда нима тушунилади?
2. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш устидан бошқарувнинг асосий функция ва услублари қайсилар минтақалардаги экологик вазиятни соғломлаштириш ва табиатдан фойдаланиш устидан бошқарув жараёнида раҳбар ходимлар қандай роль ўйнайди?
3. Ўзбекистон Республикасидаги атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги давлат ҳокимияти органлари тизими ҳақида гапиринг.
4. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан оқилона фойдаланишни рағбатлантирувчи қайси услубларни биласиз?
5. Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсатининг мазмун-моҳиятини очиб беринг.
6. Ўзбекистон Республикаси экологик стратегиясининг қайси асосий йўналишларини биласиз?
7. “Экология соҳасида давлат бошқаруви” тушунчаси нимани англатади?
8. Ўзбекистон Республикаси Парламенти атроф-муҳит муҳофазаси соҳасида қандай ваколатларга эга?

9. Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитасининг асосий вазифалари нималардан иборат?
10. «Сайлов тўғрисидаги қонун ҳужжатлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонунларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрдаги ЎРҚ–194-сонли Қонунига мувофиқ сайлов қонунчилиқдаги ўзгаришлар ҳақида гапиринг.
11. Ўзбекистон экологик ҳаракати ҳақида гапиринг. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммоларини ечишда жамоатчиликнинг роли.
12. Ўзбекистон қўшилган глобал экологик конвенциялар ҳақида гапиринг.
13. Табиатдан фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг иштироқи ҳақида гапиринг.

1-мустақил иш

Мустақил ўзлаштириш учун “2008 - 2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастури” материали билан танишинг ва қуйидаги саволларни муҳокама қилинг:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 19 сентябрдаги «2008 - 2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастури тўғрисида»ги 212-сонли қарори.
2. «2008 - 2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастури»нинг асосий мақсад ва вазифалари.
3. Дастурни амалга оширишнинг асосий йўналишлари.
4. Дастур доирасида амалга ошириладиган лойиҳалар ва чора тадбирлар ҳамда уларнинг бажарилиши устидан назорат.

2-мустақил иш

Мустақил ўзлаштириш учун “Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг иштироқи” материали билан танишинг ва қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Ўзбекистоннинг Минг йиллик ривожланиш мақсадлари.
2. Озон қатламини муҳофаза қилиш бўйича Вена конвенциясини амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг иштироқи.
3. Ўзбекистонда биохилма-хилликни сақлаб қолиш бўйича чора-тадбирларнинг амалга оширилиши.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент: “Ўзбекистон”, 1997й.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2007.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Оролни кутқариш халқаро жамғармаси таъсисчи давлатлари раҳбарларининг кенгайтирилган таркибдаги учрашувида сўзлаган нутқи. Халқ сўзи. 2009 йил 30 апрел.
4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (Асосий қонун) ва қонунлар мажмуи. -Т.: “Адолат”, 2003.
5. "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", Т., 2008й.
6. Ўзбекистон Республикасида атроф табиий муҳит муҳофазаси ва табиий ресурслардан фойдаланишнинг ҳолати тўғрисида миллий маъруза. Тошкент, 2006 й.
7. Атроф муҳит муҳофазаси ўз ечимини топмоқда. // Экология хабарномаси, 1999 йил, 4-сон.
8. Европейская Экономическая Комиссия, Комитет по Экологической Политике. Обзор результативности экологической деятельности. Серия обзоров результативности экологической деятельности. Выпуск № 14, R.02-II-R.5 ООН, Нью-Йорк и Женева, 2001.
9. Зайнутдинова Д. Усиление местного экологического управления в Узбекистане // Бюллетень ЭБГИ, 2003 г., №2.
10. Зайнутдинова Д., Мурзаханов Р. Основные проблемы экологии в Узбекистане и приоритеты экологической политики // Бюллетень ЭБГИ, 2003 г., №1.
11. Национальный доклад о состоянии окружающей среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан (1988-2007). Т., 2008.
12. Нигматов А.М. Ўзбекистоннинг экологик сиёсати // Экология хабарномаси, 2000 йил, 6-сон, 7-9-бетлар.
13. Тилляев Т. Основные проблемы реализации Закона Республики Узбекистан «Об охране природы» // Бюллетень ЭБГИ, 2003 г., №1.
14. Ўзбекистон экология ҳаракати// Жамият, 2008 йил 8 август.
15. Ўзбекистонда Минг йиллик ривожланиш мақсадлари. Т., 2004.
16. Холмўминов Ж. Экологик-ҳуқуқий тарбия // Экология хабарномаси, 2000 йил, 6-сон, 3-4-бетлар.
17. Холмўминов Ж.Т. Ўзбекистон Республикасининг экология ҳуқуқи. –Т.: 2003.
18. Экодвижение Республики Узбекистан: Вопросы и ответы. Т., 2009.
19. Экология ҳуқуқи: Олий ўқув юртларининг ҳуқуқшунослик мутахассисликлари бўйича таълим олаётган талабалар учун дарслик. Усмонов Б.М., Т., 2005.
20. www.cbd.int
21. www.unccd.int
22. www.unfccc.int

4-мавзу. Ўзбекистонда экологик хавфсизлик ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари

Ўзбекистон Республикасида экологик хавфсизликни таъминлашнинг устувор йўналишлари. БМТнинг Биохилма-хилликни сақлаб қолиш бўйича Конвенцияси. Табиий ресурслардан оқилона ва комплекс фойдаланиш. Табиий атроф-муҳитнинг ифлосланиш даражасини экологик-гигиеник ва санитария меъёрларига қадар пасайтириш.

Оролбўйи худудида ва шунингдек, мамлакатнинг бошқа экологик ноқулай худудларида экологик ҳолатни тиклаш, соғломлаштириш ва локализация қилишни таъминлаш бўйича комплекс чораларнинг қабул қилиниши. Республика аҳолисини сифатли ичимлик суви, озиқ-овқат маҳсулотлари ва дори-дармон воситалари билан таъминлаш.

Экологик тоза ва ресурс тежамкор технологияларни амалиётга татбиқ қилиш. Илмий-техник салоҳиятни ривожланиши ва экология соҳасида фан ва техника ютуқларидан фойдаланиш.

Қабул қилинаётган бошқарув қарорларининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини баҳолаш жараёнига экологик талабларни қўшган ҳолда турли даражадаги давлат органлари ва табиатдан фойдаланувчиларнинг ўзаро таъсирини тартибга солишнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш ҳамда амалиётга татбиқ қилиш. Минтақалардаги экологик вазиятни яхшилашда раҳбар кадрларнинг роли ва уларнинг маъсулиятини янада ошириш йўллари.

Барқарор ривожланишнинг тажрибавий экологик зоналарини ташкил қилиш. Экологик прогноз, ахборот ва мониторингнинг ягона тизимини шакллантириш. Республика худудини трансчегаравий ифлосланишдан муҳофазалаш ва назорат қилиш хизматларини такомиллаштирилиши. Экологик ҳалокат ва тангликлар, фавқулодда вазиятлар ва авария ходисаларининг оқибатларини бартараф қилиш ҳамда экологик беқарорликни оғохлантириш услублари. Марказий Осиё минтақавий экологик хавфсизлик тизимининг шаклланиши.

Савол ва топшириқлар

1. Ўзбекистон Республикасида экологик хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги бирламчи вазифаларни санаб беринг.
2. Атроф-муҳит ва инсон ҳаётида биологик ресурслар қандай аҳамият касб этади?
3. Иккиламчи ресурслардан фойдаланиш орқали қандай иқтисодий ва экологик самара олиш мумкин?
4. Мамлакат экологик хавфсизлигини таъминлаш қайси омиллар билан боғлиқ?
5. Барқарор тараққиётга йўналтирилган таълимнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т. “Маънавият”, 2008.
2. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг хаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгилашиш ва иқтисодий ислохатларимизнинг пировард мақсадидир. Т. “Ўзбекистон”, 2007.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида, хавфсизликка таҳдид; барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1997.
4. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (Асосий қонун) ва қонунлар мажмуи. Т. “Адолат”, 2003 й.
5. Азизов А.А., Акиншина Н.Г. «Барқарор тараққиёт таълими» Т. 2009.
6. Национальный доклад по охране окружающей природной среды и использованию природных ресурсов Республики Узбекистан.. – Т., 1998.
7. Турсунов Х. Экология асослари ва табиатни муҳофаза қилиш. – Т.: Ўзбекистон, 1997.
8. Эгамбердиев Р., Эшчанов Р. Экология асослари. Т., 2004.
9. Экология хабарномаси журналининг 2009 йил 1, 2 ва 12-сонлари.

5-мавзу. Табиатдан фойдаланиш иқтисодиёти

Табиатдан фойдаланиш иқтисодиётининг пайдо бўлиш шароитлари. Табиатдан фойдаланиш иқтисодиётининг мақсад ва вазифалари. Моддий ва номоддий экологик-иқтисодий маҳсулотлар ва хизматлар, уларнинг хусусиятлари. Табиатдан фойдаланиш иқтисодиётининг қонун-қоидалари ва тамойиллари. Табиий ресурслар кадастри ва табиатни муҳофаза қилиш чора-тадбирларини молиялаштириш. Экологик жамғармалар. Экологик суғурта. Табиий ресурслардан фойдаланганлик учун тўловлар.

Атроф-муҳитни ифлосланишидан кўриладиган иқтисодий зарарни аниқлаш услубиёти. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари иқтисодий самарасини ҳисоблаш. Ташқи самара сарф-ҳаражатлари. Табиий муҳитнинг ассимиляциян салоҳияти.

Табиий ресурслар бозори. Ўзбекистоннинг замонавий иқтисодиётида тикланмайдиган ресурсларнинг роли. Хусусий ва ижтимоий сарф-ҳаражатлар ҳамда фойдалар. Ижобий ва салбий ташқи самаралар. Хусусий сектор, давлат ва ташқи самаралар. Республика субъектларини экологик иқтисодий ривожлантириш бўйича ҳудудий диспропорцияларини ҳисобга олиш.

Атроф-муҳит ифлосланишининг иқтисодий зарари тушунчаси. Экологик, технологик ва иқтисодий оптимум. Ўзбекистон экологик-иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишлари. Табиатдан фойдаланиш иқтисодиётининг глобал муаммолари.

Савол ва топшириқлар

1. Табиатдан фойдаланиш иқтисодиётининг асосий мақсад ва вазифаларини тавсифлаб беринг.

2. Табиатни муҳофаза қилиш чора-тадбирларини молиялаштириш хусусиятларини тушунтириш. Табиатни муҳофаза қилиш чора-тадбирларининг иқтисодий самарасини ҳисоблаб беринг.
3. Экологик суғурта ва экологик жамғармалар нима?
4. Табиий ресурслардан фойдаланганлик учун тўловларни тушунтириб беринг. Атроф-муҳит ифлосланиши орқали кўриладиган иқтисодий зарар қандай аниқланади?
5. Ўзбекистоннинг замонавий иқтисодиётида тикланмайдиган ресурсларнинг роли.
6. Ўзбекистондаги экологик вазиятни тавсифлаб беринг.
7. Экологик, технологик ва иқтисодий оптимум тушунчаларини тушунтириб беринг.
8. Атроф-муҳит ифлосланиши орқали кўриладиган иқтисодий зарар тушунчаси.
9. Ўзбекистон экологик-иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишлари.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.-Т.:Ўзбекистон,1997.-127 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. – Тошкент: Ўзбекистон, 1993.
4. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш. Қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар.-Т.: Адолат. 2002.
5. Бобылев С.Н. Экологизация экономического развития.-М.: МГУ, 2003.
6. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования.-М.: ТЕНС, 2003.
7. Гирусов Э.В., Бобилев С.Н., Новоселов А.Л., Чепурных Н.В. Экология и экономика природопользования. –М.: КноРУС, 2002.
8. Ғуломов С. ва бошқ. Микроиқтисодиёт. Т.Шарқ, 2001.
9. Емцов Р.Г., Лукин М.Ю. Микроэкономика. М.: ДИС. 1999.
10. Жумаев Т. Экология иқтисодиёти. Т.: Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2004.
11. Жумаев Т.Ж. Экология иқтисодиёти Т., 2004.
12. Микроэкономика. Под редак. А.Г.Грязнова и А.Ю.Юданова. М.: КноРУС. 1999.
13. Национальный доклад о состоянии окружающей природной среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан. – ГосКомПрироды, Т: Чинор. 2008.
14. Хачатуров Т.С. Экономика природопользования. –М.: Социальные отношения, 1991.
15. Шикин Е.В., Чхарташвили А.Г. Математические методы и модели в управлении. М.:Дело. 2000.
16. Экономические основы экологии. Учебник. Под. редак. В.В.Глухова. СПб: Специальная

литература. 1994.

17. www.tseu.uz
18. www.bfa.uz
19. www.ceep.uz
20. www.worldbank.org

6-мавзу. Экологик менежмент

Менежмент тушунчасининг кенг маъноси ва асосий функциялари. Ташкилот ва корхоналарнинг экологик фаолияти. Корхона ичида атроф-муҳитни муҳофазалашни ташкил қилиш. Экологик менежмент. Ташкилот фаолиятининг экологик жиҳатлари - экологик менежмент предмети.

Мавжуд давлат ва маъмурий-ишлаб чиқариш жараёнларини экологик бошқариш шароитида экологик менежментнинг намоён бўлиши. Экологик менежмент замонавий саноат экологик маданияти, бозор ва тадбиркорлик маданияти намоён бўлишининг воситаси сифатида.

Экологик менежментнинг асосий функция ва вазифалари. Корхоналарнинг умумий характердаги вазифаларини ва уларга тегишли амалий фаолиятни аниқлаш учун экологик менежментнинг функциялари. Корхонанинг ташқи ва ички экологик фаолияти кесимида экологик менежмент функциялари ва вазифаларини шакллантириш.

Экологик менежмент тизими. Корхонада экологик менежмент тизимининг шаклланиши. Корхонада экологик менежментнинг характерли йўналишлари. Экологик менежмент тизимини амалиётга жорий қилишдан кўриладиган фойдалар.

Корхона доирасидаги экологик сиёсат. Корхонанинг экологик мақсад ва вазифалари ҳамда экологик дастури.

Экологик аудит. Ички ва ташқи экологик аудит. Экологик аудит объекти ва предмети. Экологик аудитнинг мақсад ва вазифалари. Экологик менежмент тизимининг халқаро стандартлари (ISO 14001 ва б.).

Савол ва топшириқлар

1. Менежмент кенг маънода нимани англатади? Менежментнинг қайси турларини биласиз?
2. Экологик менежмент нимани ўрганади?
3. Экологик менежмент қайси функция ва вазифаларни бажаради?
4. Ташкилот экологик менежмент тизимига нималар киради? Корхонанинг экологик менежмент тизими нималардан бошланади.
5. Қайси чора-тадбирлар корхонанинг атроф-муҳитга салбий таъсирини камайтириши мумкин?

6. Корхона экологик менежмент тизимини амалиётга жорий қилиши орқали қандай фойда олиши мумкин?
7. Корхонанинг экологик сиёсати нима? Унинг жиҳатларини сананг.
8. Корхонанинг экологик дастури нималарни қамраб олади?
9. Экологик аудит деганда нима тушунилади? Унинг мақсад ва вазифалари қайсилар? Нима учун уни амалга оширадилар?
10. Экологик аудитни ўтказиш жараёнида асосий ўрганиладиган предмет нима?

2-мустақил иш

Мустақил ўзлаштириш учун “Экологик менежмент ва аудит тизими соҳасидаги халқаро стандартлар ва тавсиялар” материали билан танишинг ва қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Экологик менежмент тизими соҳасидаги Британия стандарти (BS 7750)нинг мақсад ва вазифалари.
2. EMAS аудити ва экологик менежменти чизмаси ҳақида гапиринг.
3. Корхоналардаги экологик менежмент тизимининг қайси халқаро стандартларини биласиз (ISO 14000, ISO 9000, ISO 14001, ISO 14004, ISO 14010, ISO 14040)?

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Бабина Ю.В., Варфоломеева Э.А. Экологический менеджмент: Учебное пособие. - М.: ИД Социальные отношения, Перспектива, 2002.
2. Варфоломеева Э.А., Бабина Ю.В. Экологический менеджмент. – Перспектива, 2002
3. Пахомова Н., К. Рихтер, А. Эндрес. Экологический менеджмент: Практикум. – СПб: Питер, 2003. – 352 с
4. Пахомова Н., К. Рихтер, А. Эндрес. Экологический менеджмент: Учебник для ВУЗов. – СПб: Питер, 2003. – 544 с.
5. Чистик О.В. Экология. Учебное пособие для вузов. – Новое знание, 2002.
6. Шмидхейни С., Орехов Н.А., Гринин А.С. Экологический менеджмент. – ЮНИТИ, 2001.
7. <http://www.lekcy.ru/ek.html>

7-мавзу. Табиий энергетика ресурсларидан фойдаланиш

Энергия манбаларининг жамият иқтисодий ва ижтимоий ҳаётига таъсири. Муқобил энергия манбаларини излашнинг долзарблиги. Муқобил энергия манбаларини излаш соҳасидаги илмий изланишлар салоҳияти.

Энергия манбаларидан фойдаланиш имкониятлари. Тикланувчи ва муқобил энергия манбаларидан фойдаланишнинг иқтисодий ва ижтимоий фойдалари.

Тикланувчи ва муқобил энергия манбалари турларининг худуднинг географик жойлашувига боғлиқлиги. Муқобил энергия манбаларининг қазилма энергия манбаларидан афзалликларини таққослаш.

Муқобил энергия манбаларини олиш учун мини-системаларни қўллаш имкониятлари. Қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришига илғор ва инновацион технологияларни жорий қилиш йўли билан энергияни иқтисод қилиш.

Тикланувчи ва муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш жараёнининг иқтисодий-экологик таҳлили.

Савол ва топшириқлар

1. Арзон, тугамайдиган ва хавфсиз энергияни қўлашдан келадиган иқтисодий фойдани тушунтириб беринг.
2. Қазилма энергия манбаларидан фойдаланишни салбий оқибатлари ҳақида гапиринг.
3. Тикланувчи ва муқобил энергия манбаларидан фойдаланишдан келадиган ижтимоий фойдани тушунтиринг.
4. Инсоният томонидан истеъмол қилинадиган энергия миқдоридан қуёш радиациясининг даражаси неча марта юқори?
5. Ўзбекистоннинг муқобил ва тикланувчи энергия манбаларини унинг географик жойлашувидан келиб чиққан ҳолда тавсифлаб беринг.
6. Муқобил ва тикланувчи энергия манбаларини излаш қандай амалга оширилмоқда?
7. Муқобил энергия манбаларини олиш учун мини-системалардан фойдаланишдан келадиган фойдани тушунтиринг.
8. Қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришига илғор ва инновацион технологияларни жорий қилиш йўли билан энергияни иқтисод қилишга мисоллар келтиринг.
9. Тикланувчи ва муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш жараёнининг иқтисодий-экологик таҳлилининг ўтказиш учун асосий параметрларни сананг.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Закон Республики Узбекистан «О рациональном использовании Энергии» от 25.04.1997 г. N 412-I. Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 1997 г., № 4-5, ст. 118; 2003 г.
2. Голдин А. Океаны энергии. – Пер. с англ. Оксфорд-пресс.1983 г.
3. Государственная поддержка развития возобновляемой энергетики в Узбекистане. (<http://www.undp.uz>).
4. Дементьев Б.А. Ядерные энергетические реакторы. М., 1984
5. Кононов Ю.Д. Энергетика и экономика. Проблемы перехода к новым источникам

- энергии. – М.: Наука, 1981.
6. Лаврус В.С. Источники энергии К: НИТ, 1997.
 7. Максаковский В.П. Географическая карта мира. Часть третья. - М.: 1996 г.
 8. Национальный доклад о состоянии окружающей природной среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан. – ГосКомПрироды, Т: Чинор. 2008.
 9. Тепловые и атомные электрические станции. Справочник. Кн. 3. М., 1985.
 10. Энергетические ресурсы мира. Под редакцией Непорожного П.С., Попкова В.И. - М.: Энергоатомиздат. 1995 г.
 11. Юдасин Л.С. Энергетика: проблемы и надежды. М: ЮНИТИ. 1999.
 12. Солнечная энергетика и солнечные батареи (<http://solar-battery.narod.ru>).
 13. Интернет версия журнала «Наука и жизнь».
 14. Копылов В.А. География промышленности России и стран СНГ. Учебное пособие. – М.: Маркетинг, 2001 – 184 с.

8-мавзу. Сув ресурсларини бошқариш. Виртуал сув концепцияси

Сув ресурсларини бошқариш борасидаги жаҳон амалиёти. Тармоқлараро сувни таксимлашнинг халқаро тажрибаси. Сув ресурсларини бошқариш институти. Қишлоқ хўжалигида сувдан самарали фойдаланишни яхшилаш услублари. Қишлоқ хўжалигида суғориш сувларини ҳисобга олиш ва назорат қилиш амалиёти. Сув ресурслари бозори. Сувга нарх белгилашда хорижий давлатлар тажрибаси. Қишлоқ хўжалигида сувга нарх белгилашнинг асосий механизмлари. Қишлоқ хўжалигида сувга нарх белгилашдаги ҳар бир механизмнинг афзалликлари ва камчиликлари. Ўзбекистон суғорма деҳқончилигида сув нархини белгилашда илғор хорижий тажрибаларни қўллаш имкониятлари.

Сувнинг инсон томонидан истеъмол қилиниши. Жаҳоннинг турли мамлакатларида сувга бўлган ўртача эҳтиёж. Дунёда сув танқислиги муаммолари. Сув танқислиги турлари. Марказий Осиё давлатларида сув танқислигининг характери. Виртуал сув концепцияси, пайдо бўлиш шароитлари ва асосчилари. Ишлаб чиқариш маҳсулотларини қамраб олган виртуал сув. Виртуал сувнинг 3 та компоненти: кўк, яшил ва кулранг сув. Виртуал сувнинг жаҳон савдо сиёсати услубларига таъсири. Виртуал сув савдоси - сув танқислиги мавжуд давлатлардаги сувни тежаш ва сувдан самарали фойдаланишнинг воситаси сифатида. Аҳолининг сувни тежаш эҳтиёжи ва сув танқислиги муаммолари ҳақидаги онги ва дунёқарашини юқори даражага кўтаришда “Виртуал сув концепцияси”нинг роли.

Савол ва топшириқлар

1. Сув ресурсларини бошқаришнинг асосий тамойилларини ифодаланг.
2. Сув ресурсларидан фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш тамойили ва унинг асосий омиллари ҳақида гапиринг.

3. Қишлоқ хўжалигидаги суғориш сувига нарх белгилаш механизми ва асосий тамойилларини айтинг.
4. Суғориш сувига нарх белгилаш механизмларининг қандай афзаллик ва камчилик томонлари мавжуд. Бу механизмлардан қайсилари Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигига тўғри келади?
5. Сув – ҳаёт манбаи мавзуси бўйича фикр-мулоҳазаларингизни билдиринг? Дунёнинг турли мамлакатларида сув истеъмоли қандай?
6. “Виртуал сув” ва унинг уч компоненти нима?
7. Сув танқислиги ва унинг турлари.
8. Виртуал сув савдоси сув танқислиги мавжуд давлатлардаги сувни тежаш ва сувдан самарали фойдаланишнинг воситаси сифатида. Жаҳон савдоси ва виртуал сув оқимлари?

Мустақил иш

Мустақил ўзлаштириш учун “Пахта маҳсулотининг сув нишонаси. Ўзбекистонда сув истеъмолини янада самаралироқ амалга ошириш мумкинми?” материали билан танишинг ва қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Жаҳонда ва Ўзбекистонда энг кўп сув истеъмол қилувчи иқтисодиёт сектори қайси? Бу сув истеъмолининг ҳажми қай даражада катта?
2. Қишлоқ хўжалиги ва саноат маҳсулоти учун виртуал сув қандай ҳисоблаб чиқилади?
3. Пахта ишлаб чиқариш жараёни занжири ҳақида гапиринг. (Иштирокчилар, оқимлар ва маҳсулот чиқиши).
4. Пахта маҳсулотидаги виртуал сув ҳақида гапиринг.
5. Сув танқислиги масалаларини қандай ечиш мумкин?

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Абатуров, В. и Т. Шадыбаев (2003): Плата общества за воду, или как улучшить управление водным хозяйством Узбекистана. Журнал "Экономическое Обозрение", № 3-4 Март - Апрель 2003.
2. Allan T. (1998): Virtual water: a strategic resource, global solutions to regional deficits. Groundwater 36 (4), pp. 545-546
3. Chapagain, A.K. and Hoekstra, A.Y. (2004): Water footprints of nations. Value of Water Research Report Series, vol. 16. UNESCO-IHE, Delft, The Netherlands.
4. Cornish G., Bosworth B., Perry C., Burke J. (2004): Water Charging in irrigated agriculture: A analysis of international experience. FAO Water Reports 28, Rome).
5. Dinar, A. and J. Mody (2004): Irrigation water management policies: Allocation and pricing principles and implementation experience. Natural Resources Forum 28: 112–122).

6. Johansson, R. (2000): Pricing Irrigation Water: A literature review. World Bank, Policy Research Working Paper 2449, Washington D.C.)
7. Merrett, S. (2002): Water for agriculture: irrigation economics in international perspective. Taylor and Francis Inc.

9-мавзу. Марказий Осиё сув ресурслари ва экологик муаммолар

Марказий Осиё сув ресурсларининг ҳолати. Сув ресурслари - ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши ва экотизимининг барқарор табиий мувозанатини қўллаб-қувватловчи муҳим омили сифатида.

Минтақа сув ресурсларининг асосий манбалари. Орол денгизи ҳавзасида сув ресурсларининг тақсимланиши. Сув ресурсларининг сифати ва трансчегаравий таъсир. Орол денгизи минтақасидаги экологик вазият. Орол денгизи экологик муаммоларининг келиб чиқиш сабаблари. Орол фожеаси салбий оқибатларини бартараф қилиш борасида Ўзбекистон Республикасининг халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлиги.

Марказий Осиёда сув ресурсларидан самарали ва ўзаро манфаатли фойдаланиш. Минтақанинг сув омборлари: Туямўйин, Қайроққум, Толимаржон, Чорвоқ, Тошкент, Чордара, Андижон, Каттакўрғон ва бошқалар.

Ўзбекистон сув ресурслари. Суғориш тизимларининг фойдали иш коэффициенти. Сувдан самарали фойдаланиш бўйича чора-тадбирларнинг амалга оширилиши (сув оқимини тартибга солиш, гидроиншоотларни қурилиши, хўжаликлараро ва ички хўжалик каналларидаги антифилтрацион чора-тадбирлар ва б.).

Сув ресурсларидан самарали фойдаланиш самарадорлигини ошириш муаммолари. (БМТТД нинг Хоразм вилоятидаги лойиҳаси мисолида).

Савол ва топшириқлар

1. Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланишни тартибга солиш бўйича меъёрий ҳужжатлар.
2. Марказий Осиёдаги сув ресурслари шаклланишининг характерли хусусиятлари.
3. Марказий Осиё бўйича сув ресурсларининг тақсимланиши ва трансчегаравий муаммолар.
4. Ўзбекистон Республикасида сув ресурслари ва улардан самарали фойдаланиш муаммолари.
5. Ўзбекистонда сув ресурслари танқислиги муаммолари ва уларни ечиш муаммолари.
6. Орол муаммоси.
7. Орол денгизининг қуриши натижасида юзага келган ижтимоий-иқтисодий муаммолар.
8. Қишлоқ хўжалиги экинларини суғоришда қўлланиладиган сув тежамкор инновацион технологиялар.
9. Суғориш тизимлари ва улардан самарали фойдаланиш.

10. Каналларнинг фойдали иш коэффициентини ошириш бўйича чора-тадбирлар.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. ХХІ аср бўсағасида хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т.: Ўзбекистон, 1997.
2. А.Е. Нерозин. Сельскохозяйственные мелиорации, Т.: “Ўқитувчи”, 1980.
3. Духовний В.А., Соколов В. Сув ресурсларини интеграциялашган ҳолда бошқариш. Тўртинчи жаҳон сув форуми олдидан Марказий Осиё тажрибаси ва сабоқлари, 2005.
4. Костяков А. Н. Основы мелиорация.-М.: Сельхозгиз.-1960 г.
5. Лев В.Т. Орошаемое земледелие. Т.: “Ўқитувчи”, 1981.
6. Муҳаммадиев А., Мелиорация асослари фанидан маъруза матни, Т.: ТИМИ, 2002.
7. Расулов А.Р., Хикматов Ф. Ўзбекистон сув ресурслари, уларни тежаш ва муҳофаза қилиш йўллари. Т.: 1995.
8. Рафиқов А.А. Орол тақдири. – Т.: ФАН,1990.
9. Сув ресурсларидан фойдаланиш бўйича халқаро конвенциялар ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари.
10. Эгамбердиев Р., Хусаинов Б. Инсон экологияси ва Амударёнинг қуйи оқимидаги аҳолининг саломатлиги. Урганч, 1995.
11. Эгамбердиев Р., Эшчанов Р. Экология асослари. Т.: “Зар қалам”, 2009.
12. Эрматов А. Суғориладиган деҳқончилик. Т.: “Ўқитувчи”, 1983.

10-мавзу. Тупроқ ва экотизим

Мамлакатимизнинг энг катта бойлиги ҳисобланган тупроқ ва унинг пайдо бўлиши. Тупроқнинг экотизим билан боғлиқлиги ва унинг аҳамияти. Экотизимларни асраш.

Ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш муаммолари. Антропоген таъсирлар натижасида рўй бераётган миллий ҳамда глобал миқёсидаги тупроқ шўрланиши, эрозияси, саҳроланиш ва деградация муаммоларининг келиб чиқиш сабаблари.

Деҳқончиликда тупроқ унумдорлиги муаммоларини ижобий ҳал қилишда янги, инновацион технологияларни қўллаш борасидаги миллий ва халқаро амалиётдан тажриба намуналари.

БМТнинг Чўлланишга қарши кураш бўйича конвенцияси. Ер ресурсларини бошқариш бўйича Марказий Осиё давлатларининг ташаббуслари. Қишлоқ хўжалигида инновацион ресурс тежамкор технологияларнинг қўлланилиши. Қишлоқ хўжалигидаги суғорма деҳқончилик соҳасида сув ресурсларидан тежамкорлик билан фойдаланиш учун ерларни лазер планировка қилиш. Тупроққа минимал ишлов бериш орқали қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш.

Савол ва топшириқлар

1. Тупроқ ва экотизимнинг ўзаро боғлиқлиги.
2. Тупроқнинг экотизимдаги аҳамияти.
3. Ер ресурслари ва улардан самарали фойдаланиш.
4. Ер ресурсларининг антропоген таъсирлар натижасида ўзгариши.
5. Тупроқ шўрланиши нима ва унинг келиб чиқиш сабаблари?
6. Тупроқ эрозияси нима ва уларга қарши кураш чоралар?
7. Саҳроланиш ва тупроқ деградацияси ўзи нима?
8. Тупроқ унумдорлиги нима ва унинг олдини олиш?
9. Деҳқончиликда ресурс тежамкор инновацион технологияларни қўллашнинг афзаллик томонлари.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида, хавфсизликка таҳдид; барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1997.
2. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг хаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохатларимизнинг пировард мақсадидир. Т. “Ўзбекистон”, 2007.
3. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги Қонун. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 йил.
4. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон республикасининг "Ер кодекси". Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 йил.
5. Ўзбекистон республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат кўмитаси, геодезия ва картография миллий марказининг №1 сонли ахборотномаси. Тошкент, 2009.
6. Алихонов Б., Самойлов С. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси, Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш кўмитаси. “Экологик муаммоларни ечиш борасидаги муҳим қадамлар” Миллий маъруза. Т. 2010.
7. Ресурсосберегающее земледелие. <http://nmoca.ru/ext/magazines/23.pdf>
8. Эгамбердиев Р., Эшчанов Р.А. Экология асослари. Т., 2004

9. Brady N., Ray R.Weil. “The Nature and Properties of Soil”. Pearson International Edition, 2008. Printed in the United States of America.
10. Conservation Agriculture. <http://ca.ecoport.org/>
11. Precision Land Leveling. <http://www.scribd.com/doc/32690915/Laser-Leveller-for-Precision-Land-Levelling-An-Extension-Bulletin>
12. World Environmental Management. <http://www.iso14000-iso14001-environmental-management.com/>
13. www.unccd.int.

11-мавзу. Атроф-муҳит ҳолати мониторингининг замонавий услублари, вазифалари ва аҳамияти

Географик информацион тизимлар ҳақида умумий маълумот. ГИСнинг асосий функциялари. ГИСнинг асосий компонентлари. Техник таъминот. Дастурий таъминот. Ахборот таъминоти. Турли соҳаларда ГИСнинг қўлланилиши. Фазовий маълумотларнинг акс этиши. Объектларнинг ўрганилиши. Маълумотлар манбалари ва уларнинг турлари.

Маълумотлар базаси ва улар устидан бошқарув. Турли манбалардан олинган маълумотларнинг умумлаштирилиши. Минтақалардаги экологик вазият таҳлилининг услублари. Фазовий маълумотлар таҳлили. Натижалар визуализацияси. Ер юзасини моделлаштириш. Ер юзаси ва рақамли модель. Атроф-муҳит ҳолати мониторинги. ГИСни ташкилотларда ўзлаштириш ва амалиётга жорий қилиш. Инсон омилининг таъсири. Маълумотлар базасини бошқариш ва янгилаш жараёнларини ўқитиш. ГИС технологияларининг ривожланиши.

Тупроқ шўрланиши ўзгаришининг мониторингини юритиш мисолида ГИСни қўллаш бўйича амалий мисол. Кўрғазмага мўлжалланган ер участкаси. Тупроқни ўрганиш бўйича дала тадқиқотлари ва маълумотлар базасини тайёрлаш. Олинган маълумотларни жадвал шаклида тизимлаштириш. Атроф-муҳитга таъсир қилувчи бошқа мисоллар.

Савол ва топшириқлар

1. ГИС нима?
2. Сиз танлаган соҳа бўйича ГИС ни қўлланилишига мисоллар келтиринг.
3. ГИСнинг асосий компонентларини тушунтириб беринг.
4. Маълумотлар базасини тузиш учун ахборот манбаларини айтинг.
5. GPS нима ва ГИСга унинг қандай алоқаси бор?

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. ДеМерс, Майкл Н. Географические информационные системы.: пер. с англ. - М.: Дата +, 1999
2. Коновалова Н.В., Капралов Е.Г. Введение в ГИС: Учебное пособие - М.: ГИС-Ассоциация, 1997. - 160с.

3. Основы геоинформатики: В 2кн: Учебное пособие для вузов /Е.Г.Капралов, А.В. Кошкарёв, В.С. Тикунов и др. - М.: Академия, 2004
4. Растоскуев В. В., Шалина Е. В. Геоинформационные технологии при решении задач экологической безопасности: Учеб.-метод. – СПб: ВВМ, – 2006. – 256 с.
<http://ecobez.geo.pu.ru/edu/gis06/title.htm>
5. Трифонова Т.А., Мищенко Н.В., Краснощеков А.Н. Геоинформационные системы и дистанционное зондирование в экологических исследованиях - М.: УМО РФ, 2005.–349 с.
6. www.unccd.int.

12-мавзу. Экологик маданиятни шакллантириш жамият барқарор ривожланишининг омили сифатида

Экологик маданият тушунчаси ва унинг баркамол авлод тарбиясидаги аҳамияти. Экологик маданият жамият барқарор ривожланишининг омили сифатида. Экологик маданиятни шакллантириш ва ривожлантиришининг педагогик жиҳатлари. Экологик маданиятнинг таркибий қисмлари.

Экологик беқарорликдан огоҳлантириш учун аҳолининг экологик онгини кўтариш. Маҳаллий ҳокимият органларининг жамиятда экологик маданиятни шакллантиришдаги ўрни. Ёш авлод экологик маданиятини ривожлантиришда маҳалла, жамоат ва нодавлат ташкилотлари ҳамкорлиги.

Жамият экологик маданиятини ривожлантириш мақсадларига йўналтирилган таълимий-тарбиявий ишларнинг асосий шакллари ва услублари. Экологик тарбиянинг асосий вазифалари. Экологик тарбия жараёнида табиатни муҳофаза қилиш ва тарғибот-ташвиқот ишларининг асосий тамойиллари.

Барча турдаги таълим муассасаларида экологик маданиятни такомиллаштиришнинг ташкилий-педагогик ва бошқарув асослари. Республикамиз узлуксиз таълим тизимининг барча бўғинларида экологик тарбиянинг мақсад ва вазифалари. Экологик тарбия тамойиллари. Ёшлар экологик таърибияси жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш имкониятлари. Экологик тарбия тизими ва унинг таркибий қисмлари. Экологик таълим-тарбия интегратив тизимининг асосий йўналишлари.

Савол ва топшириқлар

1. Экологик маданият тушунчаси ва унинг таркибий қисмлари мазмунини ёритиб беринг.
2. Экологик тарбиянинг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
3. Экологик маданиятнинг барқарор ижтимоий тараққиёт омили сифатидаги аҳамиятини кўрсатиб беринг
4. Маҳаллий ҳокимият органларининг жамият экологик маданиятини шакллантириш ва ривожлантиришдаги ўрнини ёритиб беринг.
5. Маҳалла, жамоатчилик ва нодавлат ташкилотларининг ёш авлод экологик маданиятини ривожлантириш ҳамкорлик ишларини қандай шакл ва услубларда ташкил қилиш мумкин?

6. Экологик тарбияда табиатни муҳофаза қилиш ва тарғибот-ташвиқот ишларининг асосий тамойиллари мазмуни нималардан иборат?
7. Узлуксиз таълим-тарбия тизимининг барча бўғинларида экологик тарбия қандай ташкил қилиниши лозим деб ҳисоблайсиз?
8. Ёшлар экологик тарбияси жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш хусусиятлари қандай?
9. Экологик таълим-тарбия интегратив тизимининг асосий йўналишларини тушунтириб беринг.

Тавсия қилинадиган адабиётлар

1. И.Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият, 2009.-173 бет.
2. И.Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.-Т.:Ўзбекистон,1997.-127 б.
3. Атроф-мухитни муҳофаза қилиш. Қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар.-Т.: Адолат. 2002.
4. Национальный доклад. О состоянии окружающей природной среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан. –Т. 2008.
5. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика. – М.: Высшая школа, 1999. - 308с.
6. Дерябо С.Д., Ясвин В.П. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996. - С36-38.
7. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. - М.: Педагогика, 1989. – 347с.
8. Пакулова В.М., Кузнецова В.И. Методика преподавания природоведения. - М.: Просвещение, 1990. – 256с.
9. Популярный экологический словарь. Под. ред. А.М. Гилярова.– М.: Устойчивый мир, 1999.-186 с.
10. Старостин В.И. Природа в системе эстетического воспитания. - М.. Просвещение, 1990. - 56с.
11. Экологическое образование и воспитание. Метод. рекомендации. – Улан – Удэ, 1990. – 29с.

**«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» фани бўйича
мустақил иш мавзулари**

1. «Рим клуби»: ташкил этиш мақсадлари, фаолияти ва умумжаҳон миқёсидаги аҳамияти.
2. Барқарор ривожланиш учун жамият томонидан амал қилинадиган асосий шартлар.
3. XX асрнинг иккинчи ярмидаги илмий техник ютуқлари ва уларнинг экологик инқирозни бартараф қилишдаги роли.
4. Атроф-муҳит ва ривожланиш бўйича халқаро комиссиянинг ташкил қилиниши.
5. Барқарор ривожланиш концепциясининг асосий тамойиллари.
6. “XXI аср кун тартиби” ва “ Рио Декларацияси”дан инсоният учун муҳим бўлган хулосалари.
7. Атроф-муҳит ва ривожланиш бўйича халқаро комиссия томонидан белгилаб берилган инсоният учун стратегик вазифалар.
8. Ўзбекистонда иқлим ўзгаришларига мослашиш.
9. 2008 - 2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастурининг асосий йўналишлари.
10. 2008 - 2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастури доирасида амалга оширилаётган лойиҳа ва чора-тадбирлар.
11. "Ахборотлардан фойдаланиш, атроф-муҳитга тааллуқли масалалар бўйича қарорлар қабул қилиш жараёнида, суд ишларида жамоатчиликнинг қатнашиши ва улардан фойдаланиш тўғрисида" БМТ ЕЭК Орхус Конвенцияси (1998 йил).
12. Ўзбекистонда минг йиллик ривожланиш мақсадлари.
13. БМТнинг биологик хилма-хилликни сақлаш бўйича конвенциясини амалга оширишда Ўзбекистоннинг иштироки.
14. Озон қатламини сақлаш бўйича Вена конвенциясини амалга оширишда Ўзбекистоннинг иштироки.
15. Ўзбекистон Республикасида экологик хавфсизликни таъминлашнинг устувор йўналишлари.
16. Табиатдан фойдаланиш иқтисодиётининг асосий мақсад ва вазифалари.
17. Экологик менежмент тизими соҳасидаги Британия стандарти (BS 7750) нинг мақсад ва вазифалари
18. EMAS аудити ва экологик менежменти чизмаси.
19. Корхоналардаги экологик менежмент тизимининг Халқаро стандартлари (ISO 14000, ISO 9000, ISO 14001, ISO 14004, ISO 14010, ISO 14040).
20. Тикланувчи энергия манбалари.
21. Қишлоқ хўжалиги – Ўзбекистонда асосий сув истеъмолчиси сифатида.

22. Қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ва саноат маҳсулоти учун виртуал сувни ҳисоб-китоб қилиш масалалари.
23. Пахтачилик тармоғидаги ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш жараёнларининг занжири таҳлили.
24. Марказий Осиё минтақаси сув ресурсларининг ҳолати.
25. Орол денгизи ва Оролбўйи худудидаги экологик вазият.
26. ГИСнинг асосий функциялари ва компонентлари.
27. Экологик маданият тушунчаси ва уни ташкил қилувчи элементлар.
28. Экологик таълимнинг мақсад ва вазифалари.

**«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» фани бўйича
реферат мавзулари**

1. Инсоннинг табиат билан ўзаро таъсирининг тарихий босқичлари.
2. «Барқарор ривожланиш» (sustainable development) концепцияси.
3. БМТнинг иқлим ўзгаришлари бўйича доиравий конвенцияси.
4. Ўзбекистон учун иқлим ўзгаришининг салбий оқибатлари.
5. Ўзбекистондаги иқлим ўзгаришининг салбий оқибатларига қарши чоралар.
6. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш - замонавий давлатнинг асосий функцияларидан бири сифатида.
7. Ўзбекистон Республикаси экологик сиёсатининг ҳуқуқий асослари.
8. Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш Давлат кўмитаси фаолиятининг асосий йўналишлари.
9. Ўзбекистон экологик ҳаракатининг шаклланиши.
10. Экологик муаммоларни ечишда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлиги.
11. Табиатдан фойдаланиш иқтисодининг глобал муаммолари.
12. Ўзбекистон экологик-иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишлари.
13. Экологик менежментнинг асосий функция ва вазифалари.
14. Корхонанинг экологик мақсад ва вазифалари ҳамда экологик дастури.
15. Экологик менежмент тизимининг халқаро стандартлари (ISO 14001 ва б.)
16. Сув ресурсларини бошқаришнинг асосий тамойиллари.
17. Сув танқислиги ва унинг турлари.
18. Виртуал сув концепцияси. Сувни тежаш ва сувдан самарали фойдаланишнинг воситаси сифатида.
19. Марказий Осиё сув ресурсларидан фойдаланишнинг трансчегаравий муаммолари.
20. Сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш муаммолари.

21. Ўзбекистонда сув ресурслари танқислиги муаммолари ва уларни ечиш йўллари.
22. Ер ресурслари ва уларнинг антропоген ўзгаришлари (шўрланиш, эрозия, чўлланиш, ерларнинг деградацияси).
23. Деҳқончиликда ресурс тежамкор инновацион агротехнологияларни қўллаш.
24. Географик информацион тизимларга умумий шарҳ.
25. Ташкилотларда ГИСни ўзлаштириш ва амалиётга тадбиқ қилиш.
26. Экологик маданият - барқарор ижтимоий ривожланишнинг омили сифатида.
27. Жамиятнинг экологик маданиятини шакллантириш ва ривожлантиришда маҳаллий давлат органлари фаолиятининг роли ва аҳамияти.
28. Ўзбекистон Республикасида экологик хавфсизлик концепцияси ва табиатдан фойдаланиш ҳуқуқи (XXI аср бўсағасида экологик ҳуқуқ, Ўзбекистон Республикасидаги экологик вазият, Ўзбекистон Республикаси Экологик хавфсизлик концепцияси, табиатдан фойдаланиш ҳуқуқи, табиатдан фойдаланишнинг чегераланган ва келишув асосидаги шакллари).
29. Экологик муаммоларни ечишда жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорликнинг кучайиши.
30. Рио конвенциялари (Иқлим ўзгариши бўйича Доиравий конвенция, Биологик хилма-хилликни сақлаш бўйича конвенция, Чўлланишга қарши кураш бўйича конвенция)нинг мажбуриятларини бажаришда Ўзбекистоннинг ютуқлари.
31. Ўзбекистонда Рио конвенцияларининг мажбуриятларини бажаришда ННТларнинг роли.

«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» фани бўйича тавсия қилинадиган қўшимча адабиётлар

1. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования.-М.: ТЕНС, 2003.
2. Гирусов Э.В., Бобылев С.Н., Новоселов А.Л., Чепурных Н.В. Экология и экономика природопользования. –М.: КноРУС, 2002.
3. Дерябо С.Д., Ясвин В.П. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996..
4. Доклад о развитии человека 2007/2008. Борьба с изменениями климата: человеческая солидарность в разделённом мире. М.: Изд. “Весь Мир”, 2007.
5. Динар, А. и Дж. Моды (2004): Политика управления водными ресурсами: Принципы распределения и ценообразования и опыт внедрения (на англ. яз. Dinar, A. and J. Mody (2004): Irrigation water management policies: Allocation and pricing principles and implementation experience. Natural Resources Forum 28: 112–122).
6. Духовний В.А., Соколов В. Сув ресурсларини интеграциялашган ҳолда бошқариш. Тўртинчи жаҳон сув форуми олдидан Марказий Осиё тажрибаси ва сабоқлари, 2005.
7. Новиков Ю.В. Природа и человек. Москва, Просвещение 1991.
8. Национальный доклад о состоянии окружающей среды и использовании природных ресурсов в Республике Узбекистан (1988-2007). Т., 2008.

9. Национальная программа действий по борьбе с опустыниванием в Республике Узбекистан. Т. 1999.
10. Nyle C.Brady, Ray R.Weil. "The Nature and Properties of Soil". Pearson International Edition, 2008. Printed in the United States of America.
11. Миланова Е.В., Рябчиков А.М. Использование природных ресурсов и охрана природы. Учебное пособие для ВУЗов. –М.: Высшая школа,1996.
12. Коновалова Н.В., Капралов Е.Г. Введение в ГИС: Учебное пособие - М.: ГИС-Ассоциация, 1997.
13. ООН, Европейская Экономическая Комиссия, Комитет по экологической политике. Обзор результативности экологической деятельности - Узбекистан. Серия обзоров результативности экологической деятельности, выпуск № 14 – Нью-Йорк и Женева, 2001
14. Первое национальное сообщение Республики Узбекистан по рамочной конвенции ООН об изменении климата. Т., 1999.
15. Популярный экологический словарь. Под. ред. А.М. Гилярова.– М.: Устойчивый мир, 1999.
16. Старостин В.И. Природа в системе эстетического воспитания. - М.. Просвещение, 1990.
17. Шмидхейни С., Орехов Н.А., Гринин А.С. Экологический менеджмент. – ЮНИТИ, 2001.
18. Ўзбекистонда Минг йиллик ривожланиш мақсадлари. Т., 2004.
19. Экодвижение Республики Узбекистан: Вопросы и ответы. Т., 2009.
20. Экология ҳуқуқи: Олий ўқув юртарининг ҳуқуқшунослик мутахассисликлари бўйича таълим олаётган талабалар учун дарслик. Усмонов Б.М., Т., 2005.
21. Энергетические ресурсы мира. Под редакцией Непорожного П.С., Попкова В.И. - М.: Энергоатомиздат. 1995 г.
22. Экологическое образование и воспитание. Метод. рекомендации. – Улан – Удэ, 1990.
23. Учебное пособие « Экологический атлас Узбекистана» (ЮНЕСКО)-2007
24. «Атлас индикаторов окружающей среды Уз-на» ПРООН, 2009

«Табиатни муҳофаза қилиш устидан давлат бошқаруви» фанини ўрганиш бўйича қўшимча маълумотлар учун Web- манбалар (сайтлар) рўйхати

1. www.un.org	8. http://uznature.uz .
2. www.undp.uz	9. www.eco.uz .
3. www.unicef.org	10. www.akt.uz .
4. www.unfpa.org	11. http://www.unece.org .
5. www.fao.org	12. http://centrasia.cinech.ru .
6. www.unesco.org	13. http://www.unece.org .
7. www.gov.uz .	14. www.sarbonunitsregistry.ru .

15. www.climate.uz.
16. <http://www.sgp.uz>.
17. www.tseu.uz
18. www.bfa.uz
19. www.ceep.uz
20. www.worldbank.org
21. <http://solar-battery.narod.ru>.
22. <http://www.iso14000-iso14001-environmental-management.com>.
23. <http://www.scribd.com>.
24. <http://ca.ecoport.org>.
25. <http://nmoca.ru>.
26. <http://ecobez.geo.pu.ru>.
27. www.glossary.ru
28. <http://www.un.org/russian/dhl/esguide/specenv.htm>
29. www.cbd.int
30. www.unccd.int
31. www.unfccc.int

Магистрлик диссертациялари учун мавзулар

1. Ўзбекистонда сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш жараёни бошқаруви муаммолари (вилоятлар мисолида).
2. 2008 - 2012 йилларда Ўзбекистон Республикасининг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари дастурини амалга оширишда давлат ҳокимияти органларининг роли (вилоятлар мисолида).
3. Ўзбекистон Республикаси вилоятларида атроф-муҳитни соғломлаштириш ва муҳофаза қилиш бўйича бошқарув муаммолари.
4. Марказий Осий сув ресурсларидан фойдаланиш бўйича трансчегаравий муаммоларнинг халқаро-ҳуқуқий жиҳатлари.
5. Ёшларда экологик маданиятни шакллантириш бўйича давлат бошқаруви муаммолари (“Камолот” ЕИХ фаолияти мисолида).
6. Баркамол авлодни экологик тарбиялаш бўйича давлат бошқарувида ахборот технологияларининг роли.

